

Метафоричні кореляції концепту *ЖИТТЯ* в образному просторі художніх текстів О'Генрі та Дж.Джойса

Дослідження спрямоване на виявлення лінгвокогнітивних механізмів концептуалізації образного простору художніх текстів О'Генрі та Дж.Джойса. Особливу увагу приділено опису шляхів трансформації царини джерела концептуальних метафор, об'єднаних спільним референтом – концептом ЖИТТЯ. У статті запропоновано методика виведення формально-логічних та ймовірно-індуктивних корелятивів концепту ЖИТТЯ через інференційний аналіз смислів, вилучених за допомогою лінгвокогнітивних операцій (конкретизації, спеціалізації, модифікації) та процедур (розширення, узагальнення, зіткнення, компресії) і шляхом декодування інформації, ускладненої додатковими імплікаціями.

Ключові слова: словесний образ, концепт, лінгвокогнітивні механізми, дейктичні та референційні елементи, інференційний аналіз.

Актуальність дослідження визначається, по-перше, антропоцентричною спрямованістю сучасної когнітивістики, її скерованістю на вивчення когнітивних здібностей людини, їх взаємозв'язків та взаємодій, по-друге, домінантною позицією концепту ЖИТТЯ у концептосфері будь-якого народу. Контрастивне дослідження метафоричних корелятивів концепту ЖИТТЯ шляхом виявлення лінгвокогнітивних механізмів його образного втілення у словесній тканині художніх текстів О'Генрі та Дж.Джойса дозволить виявити специфічні особливості осмислення життя американського та ірландського народу останньої чверті ХІХ ст. та ціннісні орієнтири письменників.

Поняття «образ» завжди знаходились у центрі когнітивних досліджень семантики художнього тексту. За останнє десятиріччя на перший план було винесено такі питання, як особливості тропеїчних засобів вираження словесних образів (О.С. Маріна, Н.В. Ярова), символіка образів (Т.Ю. Горчак), гендерна специфіка (А.О. Колесова) та ін. Значущість нашого дослідження полягає у виявленні лінгвокогнітивної специфіки образного простору шляхом залучення інференційного аналізу як засобу логічного виведення нового смислу.

У річищі когнітивної лінгвістики словесний образ трактують як

лінгвокогнітивний текстовий конструкт, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі, адже є точкою перетину різних типів знань: архетипного, стереотипного й індивідуального. Емоційний досвід людини розуміється нами, слідом за Л.І. Белєховою, як когнітивне позасвідоме, що активує його смисл, підґрунтя, передзнання, архетип, і, таким чином, складає *передконцептуальну іпостась* словесного образу. *Концептуальна іпостась* словесного образу є своєрідною цілісністю, що об'єднує й упорядковує різні типи знань та інтегрує у собі різні концептуальні ознаки сутностей царини джерела (корелят) й мети (референт) словесного образу у вигляді концептуальних доменів та їх трансформацій у концептуальні схеми (метафоричні, метонімічні, оксиморонні). *Вербальна іпостась* є втіленням концептуальних схем у словесну тканину художнього твору [2, с. 189–202].

Так, особливості концептуалізації знань, опредметнених у семантиці словесних образів, визначаються характером мапування (mapping). У світлі когнітивної лінгвістики «мапування» трактують як операцію проектування структур знання з однієї концептосфери на іншу [4, р. 1; 9, р. 292]. При аналоговому мапуванні – це проектування онтологічних сутностей царини джерела на споріднені онтологічні сутності царини мети [2, с. 181; 5, р. 254]. Субститутивному мапуванні – заміщення однієї структури знань іншою [2, с. 228–229]. Контрастивному мапуванні – зіткнення протилежних онтологічних властивостей різних царин [2, с. 228–229; 10, р. 83]. Наративному мапуванні – проектування певного сюжету чи мотиву на зміст образу [2, с. 233–236]. Конструктивно-творчому мапуванні – проектування потенційних синтагматичних й парадигматичних властивостей номінативних одиниць на семантико-синтаксичну структуру образу [2, с. 240]. Для осмислення одного і того ж референта (у нашому дослідженні референтом є концепт ЖИТТЯ) може бути задіяним не один корелят, а ціла група.

Різні види мапування супроводжуються лінгвокогнітивними операціями конкретизації (розкриття внутрішньоформної концептуальної ознаки царини джерела чи мети), спеціалізації (смісловий розвиток поняття, втіленого у

сутності царини джерела чи мети), модифікації (трансформація концептуальної схеми) [2, с. 206–208] та процедурами розширення, узагальнення, компресії (опущенні суттєвих зв'язків між сутностями однієї з царин образу), зіткнення (зштовхування різних модальностей) як механізмів трансформації схемних образів царин джерела і мети [2; 7; 8; 9]. Завдяки цим лінгвокогнітивним механізмам пояснюються шляхи виникнення чи прирощення образу нового значення, запобігається його повторення.

Виявлення лінгвокогнітивних операцій та процедур формування словесних образів як засобів осмислення художніх концептів є ключем до адекватної інтерпретації адресатом їх смислу.

При осмисленні окремого словесного образу, відірваного від контексту, вистачає двоплоскостової моделі, де царини джерела й мети корелюють з ментальними просторами їх сутностей. Інтерпретація словесних образів у рамках художнього контексту уможливорює комплексне осмислення і образу зокрема, і тексту як цілісного утворення, враховуючи імпліцитну інформацію, яка може бути вилучена за допомогою дейктичних та референційних елементів [6, р. 36]. У розумінні зарубіжних вчених такими елементами є усі лінгвістичні засоби, що здійснюють референцію на складові компоненти художнього контексту, в якому має місце комунікація [11, р. 31]. Ментальний простір будь-якого словесного образу складається з таких структурних компонентів [13, р. 129–155] або параметрів [6, р. 36; 12, 183–184], як *простір (spatial structure)*, *час (temporal structure)*, *діючі особи (narrative's participant structure)* й *об'єкти (object structure)*. Відповідно до цих параметрів словесні образи містять мовні підказки, які слугують наочним інструментом висвітлення механізмів створення нових значень у номінативних одиницях словесних образів [2, с. 183].

Дослідження ґрунтується на **гіпотезі** про те, що адекватне осмислення адресатом будь-якого словесного образу є можливим у разі отримання останнім логічно виведеного знання – інференції [1, с. 181; 3, с. 199]. Інференційний аналіз смислів, виявлених шляхом відповідних лінгвокогнітивних механізмів (операцій та процедур), концептуального, стилістичного й інтерпретаційно-

текстового аналізів, декодування релевантної інформації дейктичних та референційних елементів, уможливує виведення нового смислу, що приводить до трансформації концептуальних схем та оновлення концептуальних ознак царини мети (референта).

Об'єктом дослідження є концепт ЖИТТЯ в образному просторі художніх текстів О'Генрі та Дж.Джойса, а **предметом** – лінгвокогнітивні механізми його образного втілення.

Метою дослідження є виявлення механізмів реконструкції й трансформації концептуальних метафор, об'єднаних спільним референтом – концептом ЖИТТЯ. Відповідно до поставленої мети необхідним є виконання таких **завдань**: реконструкція концептуальних схем, що слугують когнітивним підґрунтям словесних образів; виявлення лінгвокогнітивних операцій та процедур, що пояснюють шляхи прирощення нового значення образу; вилучення додаткового смислу дейктичних та референційних елементів; виведення корелятивів концепту ЖИТТЯ шляхом інференційного аналізу усіх концептуальних ознак.

Матеріалом дослідження є художні тексти збірки «Дублінці» Дж.Джойса та збірок «Чотири мільйони», «Під лежачий камінь» О'Генрі.

Концептуальний та інтерпретаційно-текстовий аналіз художніх текстів Дж.Джойса та О'Генрі дозволили вичленити концепт ЖИТТЯ як домінанту атомарну одиницю концептуального виміру їх образної системи.

Базова концептуальна схема ЖИТТЯ Є ШЛЯХ слугує концептуальною основою для багатьох стереотипних образів, укорінених у художніх текстах Дж.Джойса. Так, у словесному образі *Our path through life is strewn with many such sad memories* сутності царини джерела ШЛЯХ об'єктивовані лексемою *path* – *стежка*, а ЖИТТЯ осмислюється як шлях, відведений «маленькій людині» Дж.Джойса у цьому світі. Операція конкретизації *with many such sad memories* розширює концептуальну схему у ЖИТТЯ Є ВАЖКИЙ ШЛЯХ через додатковий смисл лексем *sad memories* – *туга, страждання*, який наповнює царину мети. Використання у словесному образі присвійного займенника *our* сприяє

інкорпорації дейктичного центру адресанта (автора) й адресата (масового читача), імплікуючи спільність поглядів на життя.

У словесному образі *...his life rolled out evenly – an adventureless tale* розгортання базової концептуальної схеми ЖИТТЯ Є КНИГА відбувається шляхом атрибутивного мапування спільних ознак царини джерела й мети: життя як і книга насичені подіями, епізодами, емоціями. Неологізм *adventureless*, створений шляхом ад'єктивації іменника *adventure – пригода* у прикметник *adventureless* з семантикою *бідний на пригоди, переживання*, як результат конструктивно-творчого мапування, розширює базову концептуальну схему у ЖИТТЯ Є НУДНА КНИГА.

Модифікація базової концептуальної схеми ЖИТТЯ Є РУХ у словесному образі *He lived his spiritual life without any communion with others, visiting his relatives at Christmas and escorting them to the cemetery when they died* відбувається за рахунок ознак концептів СІМ'Я, МІЖСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ, актуалізованих у словесному образі семантикою лексем *communion – спілкування, relatives – родичі*. Так, шляхом операції конкретизації концептуальна схема розширюється додатковим схемним образом СУСПІЛЬСТВО і приводить до репрезентації когнітивної структури словесного образу у вигляді схеми ЖИТТЯ Є РУХ БЕЗ СУСПІЛЬСТВА. Наступний словесний образ у межах цього ж мегаконтексту: *He performed these two social duties for old dignity's sake but conceded nothing further to the conventions which regulate the civic life, – у своєму підґрунті містить метафоричну концептуальну схему ЖИТТЯ Є ОBOB'ЯЗОК*. Сутності царини джерела ОBOB'ЯЗОК експлікуються у словесній тканині тексту за допомогою лексем *duties – обов'язки, perform – виконувати*. Лінгвокогнітивна операція конкретизації розширює концептуальну схему у ЖИТТЯ Є ОBOB'ЯЗОК ПЕРЕД СУСПІЛЬСТВОМ через додатковий смисл номінативних одиниць *for old dignity's sake – заради власного спокою*. Використання у словесному образі вказівного займенника *these* свідчить про те, що такий спосіб життя «маленької людини» є знайомим адресанту, адже співпадає з його егоцентричними координатами *I-here-now*. Проте, заперечний

займенник *nothing* містить імпліцитне значення пустоти, яка має місце у житті «дублінця». Інференційний аналіз виявлених смислів наповнює царину мети ЖИТТЯ додатковими ознаками пейоративного характеру – *марність існування, розчарування*.

Концептуальний аналіз низки словесних образів, об'єднаних спільним концептуальним референтом – ЖИТТЯ, уможливив реконструкцію у художніх текстах О'Генрі базових концептуальних схем ЖИТТЯ Є ПЛІД, ЖИТТЯ Є ВМІСТИЛИЩЕ, ЖИТТЯ Є СВІТЛО.

Підґрунтям базової концептуальної схеми ЖИТТЯ Є ПЛІД у словесному образі *For he had tasted of the fruit of the tree of life, and, finding it bitter in his mouth, had stepped out of Eden for a time...* виступає архетип СВІТОВЕ ДЕРЕВО. Цей архетипний образ формується шляхом наративного мапування, тобто проектування біблійного сюжету або мотиву на зміст образу. Дейктичними елементами побудови текстового світу у межах цього словесного образу виступають визначений артикль у фрагменті *the fruit of the tree of life*, що актуалізує мотив Біблійного Древа життя посадженого Богом у Раю (Книга Буття 2.9) як символу усього живого, та власна назва *Eden* – *райський сад*, що слугує алюзією на Біблійний сюжет про гріхопадіння Адама та Єви, їх вигнання з Раю і втрату доступу до Древа життя як джерела безсмертя та гармонії (Книга Буття 3.24). Лінгвокогнітивна операція конкретизації *finding it bitter in his mouth* розширює базову концептуальну схему у ЖИТТЯ Є ГІРКИЙ ПЛІД за рахунок наповнення царини мети додатковим смислом – *горя, страждань*.

Будучи побудованим на атрибутивному мапуванні, образ *...make her life one long day of sunshine and peanut candy* містить у своєму підґрунті базові концептуальні схеми ЖИТТЯ Є СВІТЛО та ЖИТТЯ Є ВМІСТИЛИЩЕ. Архетип СВІТЛА актуалізується у словесному образі шляхом втілення концептуальних імплікацій *сподівання на краще, нове життя* у лексемі *sunshine* – *сонячне світло*. Атрибутивне мапування імплікацій концепту СОЛОДОЩІ, об'єктивованого номінативною одиницею *candy*, на споріднені концептуальні ознаки архетипного схемного образу ЖИТТЯ наповнюють царину джерела

ВМІСТИЛИЩЕ додатковим смислом – *насолода*. Словосполучення *peanut candy* є культуремою американської спільноти, яка ввійшла до художньої картини світу на початку ХХ ст., і також виступає референційним маркером на *американську мрію про щасливе життя*. Шляхом компресії базових концептуальних схем та оновлених концептуальних ознак царини джерела ВМІСТИЛИЩЕ, концептуальний простір словесного образу моделюється у вигляді схеми ЖИТТЯ Є ВМІСТИЛИЩЕ СВІТЛА Й НАСОЛОДИ.

Якщо розглянути цей словесний образ у рамках макроконтексту *if she would trust her future to his care the devotedness of his lifetime should be hers, and his only thought would be to make her life one long day of sunshine and peanut candy*, стає зрозумілим, що ментальний простір, реконструйований за допомогою вищезазначеної концептуальної схеми, відображає гіпотетичний стан речей. Це зумовлено ступенем віддаленості його семантичного простору від реальності, об'єктивованого у художньому тексті за допомогою умовного способу (Subjunctive II). Метою використання адресантом темпорального дейксису є здійснення комунікативної функції у межах художнього тексту, тобто відображення відношення адресанта до певної ситуації. Такою ситуацією виступають знання про «американську мрію», актуалізовані у аподозисі *would be to make her life one long day of sunshine and peanut candy* у вигляді концептуальної схеми ЖИТТЯ Є ВМІСТИЛИЩЕ СВІТЛА Й НАСОЛОДИ. З позиції дейктичного центру адресанта (мовця) цей світ є чужим, будучи віддаленим від егоцентричних координат *I-here-now*. Логічним є припущення осуду або не прийняття адресантом цієї ситуації. Стилістичний аналіз виявив, що підґрунтям образу є іронія, яка доходить до апогею у наступних словесних образах тексту через яскраву гру сленгу (*galoot* – *теленень, незграба*; *blasted* – *п'яний*) й літературної лексики (*hesitate* – *вагатися*; *mockery* – *насмішка*; *thine* – *ваша*); зевгми та метафоричного порівняння: *...she had at first hesitated, and murmured something to herself about «an old bald-beaded galoot», but when he told her that to him life without her would be a blasted mockery, and that his income was £50,000 a year, she threw herself on to him and froze there with the tenacity of a tick on a*

brindled cow, and said, with tears of joy, «Hen-ery, I am thine». Засудження адресантом «американської мрії» здобути успіх й багатство не докладаючи особливих зусиль як негативної риси національної ментальності є референцією на картину американської дійсності кінця ХІХ ст. (рух робітників у 80–90 рр. за покращення умов праці). Отже, інференційний аналіз низки когнітивних операцій (атрибутивного мапування, конкретизації, компресії), дейктичних й референційних елементів у межах мікроконтексту, стилістичний аналіз у рамках макроконтексту уможливив виведення нового смислу шляхом трансформації концептуальної схеми у ЖИТТЯ НЕ Є АМЕРИКАНСЬКОЮ МРІЄЮ, що відображає і знання про життя «маленької людини», і ціннісні орієнтири О'Генрі.

Таким чином, образний простір художніх текстів О'Генрі та Дж.Джойса репрезентований базовими концептуальними схемами ЖИТТЯ Є ШЛЯХ, ЖИТТЯ Є КНИГА, ЖИТТЯ Є РУХ, ЖИТТЯ Є ОBOB'ЯЗОК, ЖИТТЯ Є BМІСТИЛИЩЕ, ЖИТТЯ Є ПЛІД, ЖИТТЯ Є СВІТЛО, які під впливом лінгвокогнітивних операцій конкретизації та модифікації, процедур розширення та компресії зазнають різних конфігурацій. Інференційний аналіз смислів, вилучених через ці операції та процедури, через залучення концептуального, стилістичного та інтерпретаційно-текстового аналізів, через декодування значення дейктичних та референційних елементів, уможлиблює виведення як формально-логічних, так і ймовірно-індуктивних корелятивів концепту ЖИТТЯ. **Перспективою** подальшого дослідження є контрастивне вивчення ідіостилю різних письменників, зокрема О'Генрі та Дж.Джойса.

Джерела та література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Лариса Іванівна Белехова. – К., 2002. – 476 с.
3. Прохоров А.В. К проблеме содержания понятия «инференция» / А.В. Прохоров // Когнитивные исследования языка. – Вып. V. Исследования познавательных процессов

в языке: сб. науч. тр. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2009. – С. 196–201.

4. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language / G. Fauconnier. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 205 p.
5. Freeman M. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature / M. Freeman // *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective.* – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – P. 253–283.
6. Gavins J. Text World Theory / J. Gavins. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. – 193 p.
7. Gibbs R.W. The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language and Understanding / R.W. Gibbs. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 527 p.
8. Kövecses Z. Metaphor. A practical introduction / Z. Kövecses. – Oxford University press, 2002. – 285 p.
9. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind / G. Lakoff. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
10. Searle J.R. Metaphor // *Metaphor and Thought* / Ed. by A. Ortony. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1993. – P. 83–111.
11. Semino E. Language and world creation in poems and other texts / E. Semino. – Longman: London and New York, 1997. – 288 p.
12. Werth P. «World Enough, and Time». Deictic Space and the Interpretation of Prose / P. Werth // *Twentieth Century Fiction: From Text to Context.* – New York: Routledge, 1995. – P. 181–205.
13. Zubin D.A., Lynne E.H. The deictic center: A theory of deixis in narrative / D.A. Zubin, E.H. Lynne // *Deixis in narrative: a cognitive science perspective*; ed. F.D. Judith, A.B. Gail, E.H. Lynne – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – P. 129–155.

Дельва Ольга. Метафорические корреляции концепта ЖИЗНЬ в художественных текстах О’Генри и Дж.Джойса. Исследование направлено на выявление лингвокогнитивных механизмов концептуализации образного пространства художественных текстов О’Генри и Дж.Джойса. Концептуализация знаний, объективированных в семантике словесных образов, происходит с помощью операций картирования: аналогового, субститутивного, контрастивного, нарративного и конструктивно-творческого. Особое внимание уделяется определению способов трансформации области источника концептуальных метафор, объединенных общим референтом – концептом ЖИЗНЬ. Лингвокогнитивные операции конкретизации, специализации, модификации и процедуры

расширения, обобщения, столкновения, компрессии являются тем механизмом, с помощью которого образ получает приращение нового смысла. Интерпретация словесных образов в рамках макро- и мегаконтекстов позволяет учесть информацию, осложненную дополнительными импликациями, изъятую путем концептуального, стилистического, интерпретационно-текстового анализов и через декодирование значения дейктических и референционных элементов. Инференционный анализ смыслов, определенных с помощью вышеуказанных операций, процедур и анализов, позволяет вывести формально-логические и вероятно-индуктивные корреляты концепта ЖИЗНЬ.

Ключевые слова: словесный образ, концепт, лингвокогнитивные механизмы, дейктические и референционные элементы, инференционный анализ.

Delva Olga. Correlations of concept LIFE in terms of metaphor: case study of texts by O.Henry and J.Joyce. The article focuses on the revealing of linguistic and cognitive mechanisms of image space conceptualization in texts of O.Henry and J.Joyce. In the framework of cognitive linguistics we discuss different kinds of cognitive operations, which enable the process of conceptualization of knowledge, objectified in verbal images. The article highlights the linguistic and cognitive mechanisms of source domain transformation in the range of conceptual metaphors, incorporated with a common target domain – concept LIFE. Such cognitive operations as concretization, specialization, modification and procedures of expansion, generalization, confrontation, compression illuminate the ways of a new meaning formation in a verbal image. The interpretation of verbal images in the frame of macro- and megacontexts enables the revealing of information, sophisticated with additional implications, by means of conceptual, stylistic, text-interpreting analyses and the decoding of the deictic and referential elements' meaning. The inferential analysis of senses, defined with the help of operations, procedures and analyses, mentioned above, enables the deducing of formal logical and probable inductive correlates of concept LIFE.

Key words: verbal image, concept, linguistic and cognitive mechanisms, deictic and referential elements, inferential analysis.

Стаття надійшла до редколегії

25.03.2014 р.

Дельва Ольга Володимирівна – аспірант, викладач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.